

GRAŻYNA B. SZCZYGIEL

SKAZANI – CZŁONKOWIE GRUP PRZESTĘPCZYCH W OCENIE FUNKCJONARIUSZY SŁUŻBY WIĘZIENNEJ

Systematycznie wzrasta liczba przestępstw dokonywanych grupowo, w sposób zorganizowany i zaplanowany. Nie tylko zwiększa się liczba zorganizowanych grup przestępczych, lecz także pogłębia się specjalizacja tych grup¹. Walka z tą przestępczością, choć niezmiernie trudna, przynosi efekty. W wyniku działań organów ścigania w jednostkach penitencjarnych przybywa skazanych i tymczasowo aresztowanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw.

Tabela 1. Tymczasowo aresztowani i skazani za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw

Rok	Ogółem skazani i tymczasowo aresztowani		W tym skazani i tymczasowo aresztowani za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie		
	liczba bezwzględna	wskaźnik dynamiki	liczba bezwzględna	wskaźnik dynamiki	procent
2000 (XII)	64 246	100,00	366	100,00	0,57
2001 (XII)	79 716	124,08	896	244,81	1,12
2002 (XII)	67 493	104,29	1497	409,02	2,22
2003 (XII)	68 388	106,45	1721	470,22	2,52
2004 (XII)	80 368	125,09	2028	554,10	2,52
2005 (IV)	82 437	128,31	2571	702,46	3,12
2006 (VIII)	87 669	136,46	3397	928,14	3,87
2007 (II)	91 070	141,75	3728	1018,58	4,09
2008 (VI)	85 665	133,34	3171	866,39	3,70

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Informacja o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania*.

W 2000 r. w zakładach karnych i aresztach śledczych przebywało 366 osób, które popełniły przestępstwa w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu po-

¹ Szerzej E.W. Pływaczewski, *Przestępczość zorganizowana z punktu widzenia polityki, teorii i praktyki*, w: idem (red.), *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, Zakamycze, Kraków 2003, s. 93 i literatura tam cytowana.

pełnianie przestępstw, a w 2007 r. grupa ta wynosiła już 3728 osób. Na przestrzeni ośmiu lat nastąpił więc ponad dziesięciokrotny wzrost liczby tych osadzonych. Godzi się zauważyć, że utrzymująca się od 2000 r. tendencja wzrostowa uległa załamaniu w 2008 r. W tym bowiem roku w stosunku do roku poprzedniego liczba osób, które popełniły przestępstwo w zorganizowanej grupie, zmniejszyła się o 557 osób.

W zakładach karnych i aresztach śledczych obecnie przebywa 85 665 osób. Skazani i tymczasowo aresztowani za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie czy związku przestępczym stanowią więc tylko 3,70% ogółu populacji osadzonych. Wprawdzie jest to niezbyt liczna grupa, lecz członkowie grup przestępczych to osoby skazane bądź podejrzane o popełnienie czynów zabronionych o wysokim stopniu społecznej szkodliwości. Lista przestępstw przez nich popełnianych jest długa. Znajdują się na niej: przemyt ludzi przez granice, organizacja nielegalnej emigracji, fałszerstwa środków płatniczych, papierów wartościowych czy dokumentów, nielegalna produkcja i handel bronią, produkcja, obrót i przemyt środków odurzających, obrót i przemyt odpadów toksycznych w celu uniknięcia kosztów utylizacji, oszustwa gospodarcze na szkodę różnych podmiotów, wykorzystywanie rynku prostytucji, przestępstwa giełdowe, nielegalny hazard, przemyt dóbr konsumpcyjnych, w tym kradzieże i przemyt samochodów, nielegalny handel dziełami sztuki, często będącymi dobrami narodowymi, rozboje, wymuszanie haraczy czy zabójstwa na zlecenie². W przypadku większości tych osób popełnienie przestępstwa nie było jedynie epizodem w ich życiu, działalność przestępczą prowadziły przez dłuższy czas.

W licznych publikacjach i na konferencjach, poświęconych nie tylko problematyce przestępczości zorganizowanej³, zwraca się uwagę, iż pojawienie się w zakładach karnych członków zorganizowanych grup przestępczych przyniosło zmiany norm i wartości w świecie skazanych, a także wiele zagrożeń dla procesu wykonywania kary pozbawienia wolności oraz dla funkcjonariuszy pracujących w bezpośrednim kontakcie z tymi skazanymi i dla innych skazanych.

Ustawodawca uznał za celowe wprowadzenie surowszego reżimu odbywania kary dla tych skazanych. Skazani za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw są osadzani w zakładzie karnym typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmożoną ochronę społeczeństwa

² Zob. szerzej m.in. Z. Rau, *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*, Zakamycze, Kraków 2002, s. 58 i literatura tam cytowana. Zob. także B. Hołyst, *Kryminologia*, wyd. VII, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2001, s. 316.

³ Zob. m.in. E. Poblócki, W. Kowalski, *Osadzeni sprawiający trudności wychowawcze, wywodzący się ze środowiska przestępczości zorganizowanej*, w: B. Hołyst, S. Redo (red.), *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa–Wiedeń–Kalisz 1996, s. 437 i n.; W. Kowalski, *Korupcja w Służbie Więziennej w świetle doświadczeń lat 1995–2004*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 2004, nr 43, s. 24–58; idem, *Zagrożenia ze strony przestępczości zorganizowanej dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości ze szczególnym uwzględnieniem Służby Więziennej*, w: B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak (red.), *Więziennictwo – nowe wyzwania*, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa–Poznań–Kalisz 2001, s. 460–486; E. Zawada, *Wybrane problemy przestępczości zorganizowanej*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 1999, nr 22–23, s. 65–66; G.B. Szczygiel, *Zagrożenia ze strony skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanych grupach w ocenie funkcjonariuszy Służby Więziennej (wstępne wyniki badań)*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 2006, nr 50, s. 31–42; W. Knapp, *Członkowie zorganizowanych grup przestępczych w więzieniu*, w: T. Bulenda, W. Knapp, Z. Lasocik (red.), *Więziennictwo na początku XXI wieku. III Polski Kongres Penitencjarny*, Instytut Proflaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, Warszawa 2007, s. 225–235.

i bezpieczeństwo zakładu (art. 88 § 4 k.k.w.). W kodeksie karnym wykonawczym (art. 90) szczegółowo określono warunki odbywania kary w zakładzie karnym tego typu. Zakład karny typu zamkniętego to zakład o najwyższym stopniu zabezpieczenia i izolacji skazanych w porównaniu z zakładem karnym typu półotwartego czy typu otwartego. Kontakty między skazanymi w zakładzie, a także kontakty skazanych ze światem poza jego murami, są w istotnym stopniu ograniczone. Cele mieszkalne bowiem w tego typu zakładzie w zasadzie są zamknięte. Mogą być otwarte w porze dziennej, jeżeli względy bezpieczeństwa nie stoją temu na przeszkodzie. Ruch po terenie zakładu karnego odbywa się w sposób zorganizowany i pod dozorem. Środki oddziaływania na skazanych, a więc praca, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, realizowane są w obrębie zakładu karnego. Skazani mogą być zatrudniani poza terenem zakładu, ale w pełnym systemie konwojowania. Skazani mogą korzystać tylko z dwóch widzeń w miesiącu, które podlegają nadzorowi administracji zakładu karnego, a rozmowy w trakcie widzeń – kontroli, przez którą rozumie się zapoznanie się z jej treścią.

Ustawodawca uznał te warunki odbywania kary, jak już wskazano, za niewystarczające w przypadku członków grup przestępczych. Skazani ci, przebywający w zakładzie karnym typu zamkniętego, powinni być umieszczeni w warunkach zapewniających wzmoczoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu. Należy podzielić pogląd wyrażony przez Z. Hołdę⁴, że warunki zapewniające wzmoczoną ochronę społeczeństwa i zakładu karnego to „dodatkowe warunki wzmagające – w porównaniu ze standardowym zakładem typu zamkniętego – ten stopień”. Godzi się zauważyć, że ustawodawca nie określił tych warunków. O dodatkowych warunkach wzmagających reżim zakładu karnego typu zamkniętego jest mowa w art. 88b k.k.w. Niektóre z nich można odnieść do interesującej nas kategorii skazanych. Z przywołanego przepisu wynika, że cele mieszkalne skazanych, wobec których podjęto decyzję o osadzeniu w zakładzie karnym typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmoczoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu karnego, pozostają zamknięte przez całą dobę i są częściej kontrolowane niż w przypadku tych skazanych, co do których nie podjęto takiej decyzji. Skazani ci nie mogą korzystać z widzeń w obecności tych skazanych, którzy nie zostali zakwalifikowani jako wymagający osadzenia w zakładzie karnym typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmoczoną ochronę.

Trzeba też odnotować, że nie wszyscy skazani za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw odbywają karę w zakładzie karnym omawianego typu. Ustawodawca bowiem przewidział odstępstwo od tej zasady. Z art. 88 § 4 k.k.w. wynika, że można z niej zrezygnować, gdy wystąpią szczególne okoliczności przemawiające przeciwko takiemu osadzeniu. Trafny wydaje się pogląd T. Szymanowskiego⁵, iż „ustawodawca kierował się w tym przypadku przekonaniem, że niektórzy skazani mogli pełnić rozmaite role, nawet mało znaczące w grupie przestępczej, a nie będąc szczególnie nieprzystosowanymi, nie stanowią szczególnego zagrożenia w postaci kontynuacji działalności przestęp-

⁴ Z. Hołda, w: Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, „Arche”, Gdańsk 2005, s. 365.

⁵ T. Szymanowski, w: T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, „Librata”, Warszawa 1989, s. 198–199.

czej”. Zdaniem funkcjonariuszy posłużenie się przez ustawodawcę klauzulą generalną „szczególne okoliczności” znacznie utrudnia stosowanie tego przepisu w praktyce.

Ustawodawca postrzega skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu na celu popełnianie przestępstw jako skazanych stwarzających zagrożenie dla społeczeństwa i bezpieczeństwa zakładu. Powstaje pytanie, jak postrzegają ich funkcjonariusze Służby Więziennej, a więc wychowawcy, oddziałowi czy też psychologdy, którzy z nimi pracują.

W latach 2000–2006 w ramach projektu badawczego „Rozwiązania prawne i organizacyjno-techniczne w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej ze szczególnym uwzględnieniem problematyki dowodów procesowych oraz instytucji świadka koronnego”⁶ prowadzono badania skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanych grupach⁷. Wśród wielu problemów badawczych znalazły się kwestie oceny przez funkcjonariuszy Służby Więziennej zmian, jakie przyniosło pojawienie się w zakładach karnych tych skazanych.

Badaniami objęto 226 skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw oraz 705 funkcjonariuszy, w tym 210 wychowawców, 495 oddziałowych, a także 43 psychologów, którzy wykonywali zadania służbowe w bezpośrednim kontakcie z tymi skazanymi⁸.

Przechodząc do analizy zebranych w trakcie badań opinii funkcjonariuszy, na wstępie należy zauważyć, że badani funkcjonariusze dostrzegają, iż pojawienie się w zakładach karnych członków grup przestępczych przyniosło zmiany norm i wartości w świecie skazanych. Zarówno wychowawcy, jak i oddziałowi, a także psychologdy podkreślali w swoich wypowiedziach, że z momentem pojawienia się w zakładach karnych skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanych grupach zasady obowiązujące wśród skazanych całkowicie zanikły bądź uległy rozluźnieniu. Zdaniem funkcjonariuszy wyraźnie to widać wśród „grypsujących”, wśród których „sztywne zasady zastąpiono kasą”. Wskazywano także na zacierające się różnice pomiędzy „grypsującymi” i „niegrypsującymi”. Niektórzy z funkcjonariuszy byli bardziej radykalni w swoich ocenach, twierdząc, że podkultura zanika, a w więzieniach rządzi pieniądź. Jeden z funkcjonariuszy tak to określił: „współczesna grypsa to im więcej masz kasy, tym lepiej stoisz w hierarchii”. Podstawowa zmiana w ocenie funkcjonariuszy to uwarunkowanie pozycji w grupie statusem materialnym. W uzasadnieniu można przytoczyć wypowiedź jednego z funkcjonariuszy: „Nie liczy się osobiste «męstwo». To jest podstawowa zmiana. Za odpowiednią opłatę np. w kartach telefonicznych można być «podniesionym» z niższej «kasty». Kiedyś nie do pomyślenia”.

W kwestii wyróżniania się tych skazanych na tle innych skazanych zdania wśród funkcjonariuszy są jednak podzielone.

⁶ Szerzej o założeniach projektu zob. E.W. Pływaczewski, Z. Rau, *Wstęp*, w: E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana...*, op. cit., s. 93.

⁷ Szerzej o założeniach badawczych zob. G.B. Szczygiel, *Przestępczość zorganizowana – aspekt penitencjarny (zarys problemu i założenia badawcze)*, w: E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana...*, op. cit., s. 615 i n.

⁸ W tym miejscu chciałabym podziękować za życzliwość i pomoc w przeprowadzeniu badań Dyrektorowi CZSW oraz dyrektorom zakładów karnych. Szczególne podziękowania należą się funkcjonariuszom, którzy swój wolny czas poświęcili na wypełnianie ankiet.

Tabela 2. Wyróżnianie się skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanych grupach na tle innych skazanych

Wyróżnianie się na tle innych skazanych	Ogółem		Wychowawcy		Oddziałowi	
	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent
Wyróżniają się	377	53,47	117	55,71	260	52,53
Nie wyróżniają się	282	40,00	83	39,52	199	40,20
Nie wiem	5	0,71	3	1,43	2	0,40
Brak odpowiedzi	41	5,82	7	3,33	34	6,87
Ogółem	705	100,00	210	100,00	495	100,00

Wprawdzie większość badanych funkcjonariuszy (52%) stwierdziła, że ci skazani wyróżniają się na tle innych skazanych, jednak nie była to przewaga istotna w stosunku do funkcjonariuszy, którzy tego nie postrzegali. Ci drudzy w badanej populacji stanowili 40,40%.

Wśród cech, które zdaniem funkcjonariuszy wyróżniają członków grup przestępczych z grona innych skazanych, na pierwszym miejscu wskazywano na sytuację materialną. Należy zauważyć, że większość badanych funkcjonariuszy uznała, iż sytuacja materialna członków grup przestępczych jest lepsza niż pozostałych skazanych.

Tabela 3. Ocena sytuacji materialnej skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie na tle sytuacji innych skazanych

Sytuacja materialna	Ogółem		Wychowawcy		Oddziałowi	
	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent
Lepsza niż innych skazanych	619	87,80	188	89,52	431	87,07
Gorsza						
Nie ma istotnych różnic	27	3,83	19	9,05	8	1,62
Trudno powiedzieć	2	0,28	2	0,95		
Brak odpowiedzi	57	8,09	1	0,48	56	11,31
Ogółem	705	100,00	210	100,00	495	100,00

Takiego zdania było dwie trzecie funkcjonariuszy, w tym 89,52% wychowawców i 87,70% oddziałowych. Funkcjonariusze, uzasadniając swoją ocenę, wskazywali na dobre, często markowe ubrania czy obuwie, które posiadają ci skazani. Godzi się zauważyć, że skazani odbywający karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego, a większość członków grup przestępczych, zgodnie z powoływanym już art. 88 § 3 k.k.w., osadza się w zakładzie karnym tego typu, mogą korzystać z własnej bielizny i obuwia, a za zezwoleniem dyrektora zakładu karnego – także z własnej odzieży. Skazani – członkowie grup przestępczych – często zwracają się do dyrektora zakładu karnego z prośbą o udzielenie takiego zezwolenia. Funkcjonariusze wskazywali także na markowe kosmetyki czy drogie środki czystości, które ci skazani po-

siadają w celi. Również wyznacznikiem lepszej sytuacji materialnej członków grup przestępczych, w ocenie funkcjonariuszy, jest wyposażenie celi, w których są osadzeni, w sprzęt RTV, komputery. Sprzęt audiowizualny, komputerowy oraz inne przedmioty, w tym podnoszące estetykę pomieszczenia lub będące wyrazem kulturalnych zainteresowań skazanego, zgodnie z art. 110a § 2 k.k.w., skazany może posiadać w celi po uzyskaniu zezwolenia od dyrektora zakładu karnego. Również i w tym przypadku większość badanych skazanych prosiła o takie zezwolenie. Funkcjonariusze zwracali także uwagę na gadzety posiadane przez skazanych, takie jak zegarki dobrych marek, bransolety czy łańcuszki. Wyznacznikiem lepszej sytuacji materialnej członków grup przestępczych, w ocenie zarówno wychowawców, jak i oddziałowych, jest też zawartość paczek, które otrzymują, jak również artykuły, które nabywają w ramach tzw. wypiski. W paczkach, które otrzymują systematycznie, a jak wynika z przepisów (art. 113a § 3 k.k.w.), skazany ma prawo otrzymać raz na kwartał paczkę żywnościową o ciężarze nieprzekraczającym wraz z opakowaniem 5 kg, zawsze znajdują się drogie, ekskluzywne produkty żywnościowe. Nie zdarzyła się sytuacja, by skazany z tej grupy nie otrzymał paczki bądź paczka była mniejsza wagowo, niż przewidują to przepisy.

Funkcjonariusze zwracali uwagę na duże zakupy w ramach wypiski. Zgodnie z art. 113a § 1 k.k.w. skazany ma prawo co najmniej trzy razy w miesiącu dokonywać zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz innych artykułów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym za środki pozostające do jego dyspozycji w depozycie. Funkcjonariusze podkreślali, że dokonywane przez tych skazanych zakupy znacznie przekraczają potrzeby jednej osoby, zwłaszcza że częściej dokonują oni zakupów niż inni skazani. Możliwość ta wynika z faktu posiadania przez nich znacznych kwot pieniężnych w depozycie. Jeden z funkcjonariuszy tak ocenił owe zakupy: „Żywność, którą zakupują, wystarcza im i nie muszą żywić się w więziennej kuchni”.

Wśród innych cech, które zdaniem funkcjonariuszy wyróżniają członków grup przestępczych od innych skazanych, wskazywano na wyższy poziom intelektualny. Potwierdzają to wyniki badań dotyczących tej grupy skazanych. W badanej populacji, a badania objęły 226 skazanych, 40,71% legitymowało się ukończeniem szkoły zawodowej, a 28,32% miało wykształcenie średnie. Zawód zaś miało 80,98% badanych. Taki poziom wykształcenia znacznie odbiega od poziomu innych skazanych. Z badań prowadzonych przez A. Szymanowską⁹, którymi objęto 358 skazanych (młodocianych, pierwszy raz karanych oraz recydywistów), wynika, że w tej grupie wykształcenie zawodowe miało 31,6% badanych, a średnie tylko 6,7%, zawód zaś miało 62,6% badanych. Można również wskazać na badania przeprowadzone przez W. Knappa¹⁰, które wykazują, że skazani członkowie grup przestępczych legitymowali się wyższym poziomem wykształcenia w porównaniu z innymi kategoriami skazanych.

Dbanie o wygląd i porządek w celi to także, zdaniem funkcjonariuszy, cecha, która wyróżnia ich na tle innych skazanych.

Funkcjonariusze zwracali uwagę na dbałość o sprawność fizyczną, szczególnie charakterystyczną dla sprawców, którzy znajdują się na najniższym szczeblu w grupie przestęp-

⁹ Zob. A. Szymanowska, *Więzenie i co dalej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 26.

¹⁰ W. Knapp, op. cit., s. 227.

czej, a mianowicie tzw. żołnierzy. Skazani ci w sytuacjach, gdy z powodu przeludnienia zakładu karnego nie mogą, tak często jakby chcieli, uczestniczyć w zajęciach sportowych, podejmują działania w celu wyegzekwowania prawa do korzystania z tych zajęć.

Funkcjonariusze postrzegają członków grup przestępczych jako bardziej roszczeniowych niż inni skazani. Z pozoru, jak wskazują funkcjonariusze, są grzeczni, ale pewni siebie. Przypadki agresji w stosunku do funkcjonariuszy zdarzają się rzadko. W kontaktach z funkcjonariuszami starają się przedstawiać siebie w korzystniejszym świetle. Przestrzeganie przez nich zasad ma zdaniem funkcjonariuszy jednak charakter instrumentalny, jak podkreślano bowiem, „nie chcą, by przez kary dyscyplinarne ograniczać ich swobodę”. Skazani, szczególnie ci, którzy stoją wyżej w strukturach przestępczych, nie stwarzają problemów. Funkcjonariusze zwracali uwagę, że są „obyci” z przepisami prawa, a wynika to z kontaktów z dobrymi adwokatami. Domagają się, jak podkreślali funkcjonariusze, „przestrzegania w stosunku do nich należnych im przywilejów wynikających z regulaminu i starają się je egzekwować”.

Usiłują także zachowywać wolnościowy sposób bycia. Więzienny żargon stosują tylko w razie konieczności, choć w ocenie funkcjonariuszy nie znaczy to, że go nie znają. Psycholodzy szczególnie podkreślali pewność siebie i komunikatywność członków grup przestępczych. Zdaniem psychologów ci skazani starają się sprawiać wrażenie przeciętnych obywateli, którzy weszli w konflikt z prawem przypadkowo. Ta ocena nie odnosi się jednak do „żołnierzy”, w przypadku tej grupy bowiem psycholodzy wskazywali na cechy dysocjalne – niezrównoważenie i agresję.

Badani funkcjonariusze zwracali uwagę, że w przypadku członków grup przestępczych pobyt w zakładzie karnym nie powoduje zerwania więzi z rodziną, jak to się dzieje w przypadku większości skazanych. Funkcjonariusze wskazywali, że skazani utrzymują systematyczny kontakt z rodzinami w formach dopuszczanych przez prawo, a mianowicie korespondencję, widzenia, kontakt telefoniczny. Mają oni wsparcie materialne od rodziny, rodziny opłacają także dobrych adwokatów. Z całą pewnością ma na to wpływ fakt, że znaczna grupa wśród tych skazanych ma ustabilizowaną sytuację rodzinną, co jest rzadkością w przypadku innych kategorii skazanych. Z badań W. Knappa¹¹ wynika, że prawie połowa (47%) członków grup przestępczych pozostawała w związku małżeńskim lub konkubinacie. W badanej populacji skazanych 29,65% pozostawało w związku małżeńskim, a 21,33% w konkubinacie. Z przywoływanych już badań A. Szymanowskiej¹² zaś wynika, że tylko 23,7% badanych pozostawało w związku małżeńskim bądź w konkubinacie.

Wracając do lepszej sytuacji materialnej członków grup przestępczych w porównaniu z innymi skazanymi, należy zauważyć, że większość funkcjonariuszy wskazywała, iż ci skazani wykorzystują swoją dobrą sytuację materialną w celu podporządkowania innych skazanych; zaobserwowało to 65,24% wychowawców i 63,44% oddziałowych.

Funkcjonariusze zwracają uwagę, że w zakładzie karnym środkami płatniczymi są karty telefoniczne i papierosy. Członkowie grup przestępczych, wykorzystując trudną sytuację materialną innych skazanych, kupują ich usługi. Zakres tych usług jest zróżnicowany. Do najczęściej świadczonych usług należą sprzątanie celi oraz pranie

¹¹ Ibidem, s. 227.

¹² Zob. A. Szymanowska, op. cit., s. 23.

rzeczy. Zdarzają się także przypadki brania na siebie przez skazanych winy za przekroczenia, których nie popełnili.

Tabela 4. Wykorzystywanie sytuacji materialnej w celu podporządkowania innych skazanych

Wykorzystywanie dobrej sytuacji materialnej w celu podporządkowania innych skazanych	Ogółem		Wychowawcy		Oddziałowi	
	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent
Wykorzystują	451	63,97	137	65,24	314	63,43
Nie wykorzystują	182	25,82	63	30,00	119	24,04
Trudno powiedzieć	2	0,28	1	0,48		
Nie wiem	2	0,28	2	0,95	1	0,20
Brak odpowiedzi	68	9,65	7	3,33	61	12,32
Ogółem	705	100,00	210	100,00	495	100,00

Funkcjonariusze tak charakteryzują tryb podporządkowywania innych skazanych przez członków grup przestępczych:

„Będąc bardzo dobrze sytuowanymi materialnie, «ochłapami ze stołu» kupują sobie «niewolników» do sprzątnia i innych prac. «Podarunkami» obłaskawiają przywódców grup nieformalnych”.

„Walutą w zakładzie karnym są papierosy, kawa, karty telefoniczne. Często je pożyczają lub dają w niewielkich ilościach niby z dobrego serca, niby nic w zamian nie chcąc, i to przez długi czas, aż dojdzie do sytuacji, kiedy potrzebne jest poparcie grupy, wtedy potrafią przypomnieć”.

„Pożyczają, a gdy skazany nie ma z czego oddać, a dług trzeba spłacać (honorowo), wówczas bierze winę za innego na siebie”.

„Gromadzą wokół siebie mniej zamożnych osadzonych, uzależniając ich od siebie, dzięki swoim wpływom obiecując pomoc na wolności”.

Inny badany zwraca uwagę, że podporządkowanie dotyczy „tylko pewnego ścisłego kręgu, w którym ten skazany funkcjonuje, wygląda to, jakby tworzył swoją małą armię”.

Tabela 5. Wprowadzanie własnych elementów do podkultury

Wprowadzanie własnych elementów podkultury	Ogółem		Wychowawcy		Oddziałowi	
	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent
Wprowadzają	139	19,72	45	21,43	94	18,99
Nie wprowadzają	474	67,23	152	72,38	322	65,05
Nie zauważyłem	74	10,50			74	14,95
Trudno powiedzieć	5	0,71	3	1,43	2	0,40
Brak odpowiedzi	13	1,84	10	4,76	3	0,61
Ogółem	705	100,00	210	100,00	495	100,00

Funkcjonariusze zwracali uwagę, że rodziny członków grup przestępczych przysyłają paczki na nazwiska innych skazanych.

Zdaniem funkcjonariuszy członkowie grup przestępczych nie wprowadzają własnych elementów do podkultury. Takiego zdania było ok. dwóch trzecich badanych, w tym 65,05% twierdziło, że takie zdarzenia nie miały miejsca, a 14,95% badanych było mniej stanowczych w swojej ocenie, twierdząc, że nie zaobserwowali takich zachowań.

Formalnie nie uczestnicząc w nieformalnych grupach, zdaniem funkcjonariuszy, ci skazani mają istotny wpływ na funkcjonowanie owych grup. Taką opinię wyraziła ponad połowa funkcjonariuszy (58,79%).

Tabela 6. Wpływ na funkcjonowanie grup nieformalnych

Wpływ na funkcjonowanie nieformalnych grup	Ogółem		Wychowawcy		Oddziałowi	
	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent
Tak	420	59,57	129	61,43	291	58,79
Nie	218	30,92	64	30,48	154	31,11
Nie wiem	24	3,40	15	7,14	9	1,82
Brak danych	43	6,10	2	0,95	41	8,28
Ogółem	705	100,00	210	100,00	495	100,00

Funkcjonariusze wskazywali, że członkowie grup przestępczych wpływają na funkcjonowanie nieformalnych grup, np. pozyskując przywódców tych grup do realizacji swoich celów poprzez podarunki czy „kupując starych członków podkultury poprzez papierosy”. Jeden z funkcjonariuszy tak to scharakteryzował: „Mają posłuch wśród skazanych, chociaż w większości nie uczestniczą w drugim życiu, mają pieniądze i to jest dla innych skazanych argument najważniejszy”. Inny funkcjonariusz zaś stwierdził: „Starają się pozostawać w cieniu, ale zawsze wiedzą, o co chodzi”. Często grupy nieformalne, jak zauważają funkcjonariusze, pracują dla tych skazanych. Członkowie grup przestępczych są tzw. szarą eminencją, kierują podkulturą poprzez inne osoby. „Uzależniają tzw. grypsujących od siebie ze względu na posiadane środki finansowe, za dokonywanie zakupów w kantynie utrzymują lojalność względem siebie”.

Tabela 7. Podejmowanie działań w celu utrzymywania kontaktów między sobą

Podejmowanie działań w celu utrzymywania kontaktów	Ogółem		Wychowawcy		Oddziałowi	
	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent	liczba badanych	procent
Podejmują działania	488	69,22	145	69,05	343	69,29
Nie podejmują	143	20,28	50	23,81	93	18,79
Trudno powiedzieć	4	0,57	4	1,91		
Nie wiem	5	0,71	1	0,48	4	0,81
Brak danych	65	9,22	10	4,76	55	11,11
Ogółem	705	100,00	210	100,00	495	100,00

Ponad dwie trzecie badanych funkcjonariuszy zwracało uwagę, iż ci skazani dążą do utrzymywania kontaktów między sobą; oczywiście ta ocena dotyczy członków danej grupy. W przypadku bowiem skazanych z innych grup, jak podkreślają funkcjonariusze, starają się unikać kontaktów, nie wchodzić sobie w drogę.

W celu utrzymania kontaktów podejmują różne, jak to określają funkcjonariusze, działania manipulacyjne wobec administracji. Działania te mają na celu osadzenie w tej samej celi mieszkalnej lub wspólny udział w różnego rodzaju zajęciach zbiorowych, np. sportowych, kulturalno-oświatowych, nabożeństwach. Aby to osiągnąć, nawet umiejętnie wykorzystują obowiązujące przepisy. Funkcjonariusze wskazywali na przepisy zobowiązujące administrację zakładu karnego do osadzania oddzielnie skazanych niepalących od palących. Cel dla niepalących jest zawsze znacznie mniej, a więc wiedząc, że administracja będzie zmuszona ich osadzać po trzech–czterech w celi, nawet rezygnują z palenia papierosów.

Z całą pewnością skazani za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw to specyficzna grupa osadzonych, wyróżniająca się na tle innych skazanych. Ich pojawienie się w zakładach karnych, jak wynika z oceny funkcjonariuszy, przyniosło zmiany norm i wartości wśród skazanych. Szczególnie niebezpieczne jest materialne uzależnianie przez członków grup przestępczych innych skazanych. Może ono bowiem prowadzić do wymuszania od skazanych, którzy korzystali z pomocy materialnej, zachowań godzących w bezpieczeństwo funkcjonariuszy i realizację zadań postawionych przed Służbą Więzienną.